

koje se nalazi u tekstu kao i numeracije svih imbrevijatura u kojima se to ime spominje. Time je olakšano snalaženje u tekstu i njegovo korištenje. Drugo kazalo je Indeks stvari i mjesta (415—431. str) koji navodi predmete i mjesta što se susreću u tekstu (ponovo s oznakama dokumenta u kojem se spominju) i olakšava prevođenje građe. Tu su navedene i različite grafije iste riječi, a sam fond riječi ove građe daje materijala i za filološku analizu jer se pojavljuju i riječi koje nije obuhvatio naš *Lexicon Latinitatis medii aevi Iugoslaviae*.

Na kraju valja napomenuti da je u tiskanju ove knjige uz Razred za društvene znanosti JAZU i Odjela za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu sudjelovao i Fond »Lukša Beritić« — Društva prijatelja dubrovačkih starina Dubrovnik.

Branka Taradžić

VUKAŠIN KARANOVIC, TREĆI DIVERZANTSKI ODRED

Izdavač: Skupština i društveno-političke organizacije općine Ivanić Grad
Kutina 1985, 603 str.

Knjiga »Treći diverzantski odred« sastoji se iz tri dijela. Prvi opisuje diverzantske akcije na području sjeverozapadne Hrvatske od prvih početaka oružane borbe do oslobođenja. Drugi dio sadrži kronologiju diverzantskih akcija na spomenutom području, a treći sadrži sjećanja sudionika tih diverzantskih aktivnosti.

Uvodni dio daje: Kratak pregled razvoja NOB-a i socijalističke revolucije u Jugoslaviji od 1941—1945. U tom se dijelu autor osvrće na strategiju KPJ i Tita o vođenju NOR-a i socijalističke revolucije (odluka, cilj i strateški pravci razvoja), a iznosi i svoje gledanje na diverzantsko djelovanje kao komponentu oružane borbe NOV i POJ. Dakle, autor ne piše samo o Trećem diverzantskom odredu već o cjelokupnoj diverzantskoj aktivnosti jedinica NOP-a na području sjeverozapadne Hrvatske (područje II operativne zone, a kasnije X zagrebačkog korpusa). Razvitak diverzantskih aktivnosti rezultirao je formiranjem Trećeg diverzantskog odreda 7. rujna 1944. kao formacije od dva bataljona. Prve diverzantske akcije u drugoj operativnoj zoni prati od početka oružanog ustanka (diverzije zagrebačkih ilegalaca) za koje se ističe da su pored štete, koju su nanosile neprijatelju, bile velika moralna snaga jer su u narodu i kod boraca izazivale još veće moralno-političko značenje.

»Snažna eksplozija odjeknula je ne samo kao bomba, grom iz vedra neba, nego je bila snažan glas KPJ-KPH, hrvatskog naroda da je započeo rat protiv fašističkog okupatora i njegovih slugu« (str. 23). Prve diverzantske akcije počele su rušenjem telegrafsko-telefonskih stupova, oštećenjima lokomotiva, vagona, skretnica i drugih uređaja. Stjecanjem iskustava one su postale sveobuhvatnije i snažnije, a rezultirale su rušenjem neprijateljskih vlakova i jakih uporišta. U vezi s tim zaključuje se da je Partija od prvih dana NOR-a vodila računa o diverzantskom djelovanju kao komponenti partizanskog rato-

vanja. Rukovodstva NOP-a organizirala su, u cilju te borbene aktivnosti, najprije inženjerske odsjeke i diverzantske sekcije kojima je na čelu bio Ivan Hariš, zvan Ilija Gromovnik. On organizira diverzantske kurseve na kojima se osposobljavaju budući diverzanti.

Početak razvoja prvih diverzantskih jedinica na području II operativne zone autor vezuje s dolaskom dijela banijske diverzantske grupe sjeverno od rijeke Save na čelu s Ivanom Harišem. Njihov dolazak označava se kao prenošenje diverzantskih akcija na glavni komunikacijski pravac kroz Jugoslaviju (pruga Zagreb—Beograd). Prva akcija poduzima se na pruži Zagreb—Sisak, u rajonu sela Turopolje, 1. srpnja 1942. U šumi Brezovica i Žutica Ivan Hariš vrši pripreme za prve diverzantske akcije u Moslavini, na pruži Dugo Selo—Novska. Prva akcija poduzeta je 27. srpnja 1942. na pruži između Ivanić Grad—Novoselac. Nakon tih akcija redaju se mnogobrojne akcije koje ne prestaju do kraja rata; nekad s jačim, a nekad sa slabijim intenzitetom. S uspješnim akcijama rastao je i broj boraca diverzantskih jedinica, pa se u okviru Moslavačkog partizanskog odreda (MPO) formira diverzantska grupa koja je imala zadatak napadati neprijateljske komunikacije u rajonu djelovanja MPO. Grupa je imala u početku 12 boraca i bila je zapravo početak iz koje se kasnije razvio Treći diverzantski odred. Osvrćući se na način komandiranja tom jedinicom autor uočava izvjesnu specifičnost ističući da, iako je ona bila u sastavu MPO, njome rukovodi Ivan Hariš, odnosno Štab II operativne zone. Utjecaj na njeno rukovođenje imali su i partijski komiteti. Takav način rukovođenja ostaje i kasnije kad se formiraju veće diverzantske jedinice. Autor opisuje svaku pojedinu diverzantsku akciju. Za prvu samostalnu akciju diverzantske grupe koja je izvedena na pruži kod sela Voloder kaže se da su njome moslavački diverzanti položili ispit zrelosti. Značenje formiranja diverzantskih jedinica autor vidi u tome što time omogućuje rušenje pruga i cesta što je neobično koristilo partizanskim snagama prilikom napada na jača neprijateljska uporišta.

Razvoj diverzantskih akcija autor prati na čitavom području sjeverozadne Hrvatske prikazujući ih kronološki. Tako se opisuju diverzantske akcije na području Bilogore, Kalnika, Hrvatskog zagorja i Međimurja. Posebno su bile brojne diverzije na pruži Križevci—Koprivnica u drugoj polovici 1942.

Autor ih ne opisuje samo diverzantske akcije već se ujedno osvrće na poteškoće koje su pratile organizaciju tih akcija, posebno poteškoća u snabdjevanju s eksplozivom, brizi o osposobljavanju diverzanata (organizacija kurseva) što smatra presudnim za njihove daljnje akcije. Kraj 1942. autor označava završetkom prve faze organizacije diverzantskih akcija, što se poklapa s organiziranjem diverzantskog kursa u Slavoniji od 1. do 15. studenog 1942. Tada svaka operativna zona (I II i III) ima po jednu diverzantsku grupu. Pišući o diverzantskim akcijama autor se osvrće i na sistem organizacije i osiguranja neprijateljskih komunikacija. Iz prikaza je vidljivo da je sistemu osiguranja komunikacija neprijatelj pridavao veliko značenje. Nprestano ga je dograđivao i upotpunjavao, i to prema aktivnostima diverzanata. Sve jet o otežavalo diverzantske akcije i pojačavalo ionako veliku opasnost. Pruge čuvaju željeznički bataljoni, zasjede, patrole, bunker, štitna kola ispred lokomotiva. Na željezničkim stanicama nalazile su se stalne posade neprijateljske vojske; provodi se redovito patroliranje i uvode se oklopni vlakovi.

U prvoj polovici 1943. aktivnosti diverzanata usredotočuju se na miniranje pruge Dugo Selo—Koprivnica kao i na napade na željezničke postaje. S obzirom na neprijateljsku ofenzivu u Moslavini diverzije jedno vrijeme jenjavaju. U to vrijeme aktivnosti diverzanata bile su manjeg obujma zbog reorganizacije partizanskih snaga, nedostatka eksploziva i pojačanih neprijateljskih aktivnosti. Bez obzira na navedeno, autor zaključuje da su i u to vrijeme diverzantske aktivnosti bile uspješne kako po gubicima i šteti koju je neprijatelj pretrpio, tako i po malim gubicima diverzantskih snaga. Ističući značenje diverzantskih aktivnosti u sklopu ukupnih akcija oružanih snaga NOV, navodi se da su diverzantske aktivnosti na prugama činile polovicu, a ponekad i više od ukupnih djelovanja tih snaga (uzeto po broju i vremenu trajanja). Diverzantske aktivnosti u 1943. porasle su tokom lipnja i srpnja. U to vrijeme smanjuje se broj većih napada snaga odreda (Moslavačkog i Kalničkog), ali rastu akcije diverzanata na prugama. Za ovo razdoblje karakteristično je da se diverzije organiziraju na svim prugama te da je broj akcija povećan na pruzi Zagreb—Beograd, kao i na pruzi Varaždin—Koprivnica. Druga karakteristika tog razdoblja jest povećanje broja diverzanata, što utječe na osnivanje većih diverzantskih jedinica. U tome se posebno ističe Ivan Hariš koji ide u sve rajone II operativne zone radeći na organiziranju diverzanata. Ivan Hariš je u tom zadatku bio samostalan kao i u donošenju odluka. Pri tome mu u pogledu izbora kadrova autor daje primjedbu na neka njegova kadrovska rješenja za koja kaže da su bila improvizirana. No, ipak navodi da to nije utjecalo na izvanredne rezultate koje su diverzanti postizali.

Prva veća diverzantska jedinica na području II operativne zone osnovana je 1. kolovoza 1943. u mjestu Vrtlinska kod Čazme gdje je osnovan Treći diverzantski bataljon, a djelovao je na području Ilova, Veliki Zdenci, Šandrovec, Đurđevac, rijeka Drava, rijeka Mura; na zapadu granica sa Slovenijom, te na jugu rijeka Sava. Autor ispravlja do sada netočan datum osnivanja navedene jedinice. On tvrdi da je Treći diverzantski bataljon osnovan 1. kolovoza 1943., a ne 22. studenog 1943. — kako je to do sada smatrano. Pri tome citira tekst dokumenta, ali ne navodi izvor. Diverzantske aktivnosti nastavljaju se i u kolovozu 1943. U kasnijim mjesecima provode se s manjim intenzitetom. Uzroke tome autor objašnjava osnivanjem brigada u II operativnoj zoni koje slabe partizanske odrede. Autor smatra da je od tada rukovođenje diverzantskim četama bilo nepotpuno te da utjecaj Štaba Trećeg diverzantskog odreda na njih nije bio adekvatan. Djelujući sve više na odvojenim sektorima, diverzantske čete bivale su samostalnije, pa je bilo perioda kada je aktivnost popuštala. Po mišljenju autora studeni 1943. predstavlja završnu fazu u snažnom razvoju NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj kada snage NOV nanose neprijatelju velike gubitke i kada su jako osnažene. Tada se, kaže autor, na području sjeverozapadne Hrvatske vodi žestoka borba za razbijanje neprijateljskog sistema vlasti i njihovih jedinica. Uz to stvara se i velika oslobođena teritorija na Kalniku, Bilogori, Hrvatskom zagorju, Podravini i Moslavini. Aktivnosti diverzanata, u tome su dale veliki prilog (bez njihove pomoći teško bi se taj uspjeh postigao). Diverzantske aktivnosti u studenome 1943. autor sagledava u sklopu opće i posebne situacije u II operativnoj zoni. Oslobođenje Čazme 29. 11. 1943. utječe na razvoj jedinica Trećeg diverzantskog bataljona. Stvaraju se bolji uvjeti rada, boravka i pripreme za provođenje akcija.

Ocjenjujući intenzitet djelovanja diverzanata na neprijateljske komunikacije u prvoj polovici 1944. u zoni X zagrebačkog korpusa (ranija II operativna zona) označava se intenzivnim, iako broj akcija nije bio ravnomjeran (miniran 61 vlak, poduzeto 169 akcija, u roku od 6 mjeseci samo 57 dana nije poduzimana ni jedna akcija). U to je vrijeme neprijatelj izgubio oko 500 kola i 50 lokomotiva. Diverzanti su svojim akcijama zadržavali velike neprijateljske snage. Računa se da je Treći diverzantski bataljon vezao za sebe oko 10.000 vojnika. Uz navedeno pojačano je bilo čuvanje komunikacija koje su za neprijatelja, s obzirom na povlačenje u ovo vrijeme, predstavljale veliko značenje.

Osvrćući se na osiguranje neprijateljskih komunikacija autor ukazuje da je on za zaštitu komunikacija odvajao jednu trećinu snaga. Za prugu dužine 90 km stalno je bilo vezano 10 do 13 bataljona, a na području X korpusa oko 20 do 25 bataljona — 18.000 do 20.000 vojnika (oko 3 divizije).

U rujnu 1944. godine raste intenzitet djelovanja na komunikacijama, diverzantske se jedinice razvijaju i jačaju, što utječe da se u rujnu 1944. osniva Treći diverzantski odred sa sjedištem u selu Pobjeniku u Moslavini, odakle Ivan Hariš rukovodi diverzijama, a tu je bio smješten i Štab Odreda. U to vrijeme, kaže autor, uvjeti diverzantskih aktivnosti bili su sve teži, budući da je neprijatelj na jugoslavensko ratište dovlačio nove snage, zadržavajući njima glavne operativne pravce i nastojeći povezati južno krilo evropskog ratišta u jednu cjelinu. To je doba povlačenja neprijateljskih snaga iz Grčke i Albanije (grupa armija »E«) prema zapadu. Cilj tog manevra bio je spriječiti prodor Crvene armije kroz Panoniju te Angloamerikanaca kroz Apeninski poluotok, kao i spriješavanje uspjeha jedinica NOV. Po mišljenju autora, zbog toga raste značenje glavnih komunikacija pa borbena djelovanja poprimaju karakteristike bitke za komunikacije s nizom operacija i bojeva.

Prateći razvoj komandiranja diverzantskim odredima, autor opisuje i funkciju Štaba grupe diverzantskih odreda (Prvi, Drugi i Treći diverzantski odred) koji je imao veliko značenje u sinhronizaciji njihovih akcija, osobito na glavnoj komunikaciji Zagreb—Beograd.

Nakon prikaza svake diverzantske akcije na području djelovanja Trećeg diverzantskog odreda u 1944. i početkom 1945. autor završava prvi dio knjige raspuštanjem Trećeg diverzantskog odreda, što je obavljeno u Sisku 22. svibnja 1945. godine.

Drugi i treći dio knjige dopunjuje autorov rad. Drugi dio, kako smo već naveli, kronološki opisuje svaku diverzantsku akciju na području sjeverozapadne Hrvatske, a u trećem se donose sjećanja rukovodilaca diverzantskih jedinica koji su sudjelovali u akcijama na području druge operativne zone. Pored navedenog knjiga sadrži obilje fotografija, te sheme ratnih operacija i dokumenata.

Ako se neka zamjerka može dati autoru onda se to može na neke njegove metodološke postupke koje je primjenio pišući knjigu. Naime, uz tekst i opis neke od akcija, on drammatizira tekst. Navodi dijaloge sudionika kao da piše roman što ne priliči jednom hitsoriografskom radu. Vrijednost bi djela bez tog teksta bila veća; ovako ga ono razvodnjava. Ako za to ima podatke, onda je trebao citirati izvor. U pisanju ove knjige autor je koristio brojne

izvore i bogat dokumentacijski materijal. Šteta je što uz tekst nije pravio bilješke i označavao izvor.

Knjiga *Treći partizanski odred* rezultat je višegodišnjeg istraživanja autora. Osnovna njegova koncepcija bila je davanje što više podataka; zato je prikazao svaku pa i najmanju akciju, pedantno bilježio sve što je u vezi s akcijom zapazio i saznao. Zbog toga knjiga ima više karakter izvornog dokumenta, a manje analiza i sinteza. Međutim, treba priznati da je u ovoj građi to bilo i teško postići.

Autor suvereno vlada vojnom terminologijom i smislom za uočavanje bitnih vojničkih stratejskih momenata te mikrokonstrukcijom događaja. Iako nije povijesničar po struci, već vojnik, pokazao je u ovoj knjizi mnogo smisla i za korištenje izvornog materijala kojeg suvereno prezentira obilato koristeći svoja iskustva iz rata.

Tema kojom se autor u knjizi bavi nije usko ograničena naslovom; problem razlaže u njegovom totalitetu prikazujući zapravo jedan značajan segment razvoja NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Jugoslaviji kao cjelini. Završavajući ovaj prikaz poslušit ćemo se dijelom teksta redakcijskog odbora koji je na kraju predgovora knjige zaključio slijedeće: »Vjerujemo da će ova knjiga naići na prijem, ne samo kod neposrednih sudionika NOB-e, nego i šireg kruga čitalaca, kod svih onih kojima je blizak samoprijegor, heroizam sudionika NOB-e i naših naroda.

Franko Mirošević

MATO KAPOVIĆ, RADNIČKI POKRET U DUBROVNIKU 1874—1941.

Izdavač: Historijski arhiv Dubrovnik 1985. (str. 446)

Autor piše o procesu nastanka i razvoju radničkog pokreta u Dubrovniku i njegovoj široj okolini (uglavnom područje bivše Dubrovačke Republike). Knjiga je rezultat dugogodišnjeg strpljivog i sustavnog istraživanja arhivske građe, uglavnom pohranjene u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Autor je knjigu podijelio u četiri poglavlja. U prvom piše o društveno-ekonomskim prilikama u Dubrovniku krajem 19. i početkom 20. stoljeća; u drugom o prvom svjetskom ratu, stvaranju Kraljevine SHS i društveno-ekonomskoj strukturi Dubrovnika između dva rata; u trećem o radničkom pokretu u Dubrovniku od 1929—1937. i u četvrtom o radničkom pokretu u Dubrovniku od 1937—1941. Na početku knjige kao uvod daje se osvrt na prilike u Dalmaciji od 1815. do 1941. godine.

U težnji da čitatelja upozna s uvjetima nastanka radničkog pokreta u Dubrovniku i dubrovačkom kraju, autor donosi vrlo iscrpne podatke o stanovništvu, razvijenosti pojedinih privrednih grana, dajući tako mnogo statističkih podataka na temelju kojih se oslikava privredna i društvena struktura Dubrovnika u 19. stoljeću.

Početak radničkog pokreta u Dubrovniku autor prati od 1848. godine kada revolucionarna gibanja zahvaćaju i dubrovačko područje. Međutim, on tu

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb